

УДК 37.033(73)

О. Л. Свистак-Яроцька, В. І. Слюзко

ВПЛИВ ЗМІСТУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯПОНІЇ ТА УКРАЇНИ

© Свистак-Яроцька О. Л., 2016
<http://orcid.org/0000-0001-5310-600X>

© Слюзко В. І., 2016
<http://orcid.org/0000-0003-2123-217X>
<http://doi.org/10.5281/zenodo.192970>

Стаття присвячена формуванню екологічної культури учнів початкової школи України та Японії. Зазначено, що екологічна освіта визнана важливим державним питанням як в Японії, так і в Україні. Відмічено, що Японія одна з країн з високими досягненнями в збереженні природи та здійсненні екологічної освіти. Подано визначення поняття «екологічна культура». Наведено результати анкетування учнів початкових шкіл Японії та України про значення природи в житті людини, важливість та шляхи збереження природи. Зроблено висновок, що українські та японські школярі мають знання про природу, схильні вирішувати екологічні проблеми та проявити себе в природоохоронній діяльності, але значно більша частина японських школярів, ніж українських, пов'язує екологічні проблеми зі способом життя людини. Виконано порівняльний аналіз результатів досліджень якості загальної середньої освіти, зокрема, предметів природничого циклу, TIMSS, які показали розірваність між теоретичними знаннями українських школярів з вирішенням практичних задач. Проаналізовано стандарти та методичні рекомендації щодо екологічної освіти в Японії та Україні, зміст початкової освіти щодо екологічної тематики та формування екологічної компетентності. Встановлено, що в українській школі відсоток тем, пов'язаних з екологічною тематикою невиправдано низький. Акцентовано увагу на місце та значення практичного досвіду школярів та діяльності в природі для досягнення високих результатів екологічної освіти в японській початковій школі.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічна культура, екологічна компетентність школяра, екологізація освіти, зміст освіти, початкова освіта, Японія Україна.

Свистак-Яроцькая О. Л., Слюзко В. И. Влияние содержания экологического образования на формирование экологической культуры школьников начальной школы Японии и Украины

Статья посвящена формированию экологической культуры младших школьников в Украине и Японии. Отмечено, что экологическое образование признано вопросом государственной важности в обеих странах. Подчеркнуто, что Япония - одна из стран с высокими достижениями в охране природы

и осуществлении экологического образования. Дано определение понятия «экологическая культура». Описаны результаты анкетирования учащихся начальной школы Японии и Украины, целью которого было выявить мнение о значении природы в жизни человека, необходимости и путях охраны природы. Сделан вывод о том, что украинские и японские школьники вооружены знаниями о природе, у них есть желание решать экологические проблемы и проявить себя в природоохранной деятельности, но значительно большая часть японских учащихся чем украинских связывают экологические проблемы со способом жизни человека. Дан сравнительный анализ результатов исследования качества среднего образования, в частности, предметов естественного цикла, TIMSS, которые показали отрыв теоретических знаний украинских школьников от решения практических задач. Проанализированы стандарты и методические рекомендации осуществления экологического образования в Японии и Украине, содержание начального образования относительно экологической тематики и формирования экологической компетентности. Выяснено, что в украинской школе процент тем, связанных с экологической тематикой, неоправданно низкий. Акцентировано внимание на место и значение практического опыта школьников и деятельности в природе для достижения высоких результатов экологического образования в японской начальной школе.

Ключевые слова: *экологическое образование, экологическая культура, экологическая компетентность школьника, экологизация образования, содержание образование, начальное образование, Япония, Украина.*

Svystak-Yarotska O. L., Sliuzko V. I. The educational content influence on the foundation of elementary school students` Ecological Culture in Japan and Ukraine.

This article is dedicated to formation the ecological culture of elementary school students in Ukraine and Japan. Environmental education is recognized as an important public issue both in Japan and in Ukraine. It is mentioned in the article that Japan is one of the countries of high achievements in the nature conservation and implementation of the environmental education. Approaches to the definitions of "environmental culture" are shown. The article also reports the results of Japanese and Ukrainian elementary students` survey about the importance of nature in human life, the importance and ways of nature conservation. Ukrainian and Japanese students have knowledge about environment, desire to solve environmental problems and participate in environmental conservation. Much larger part of the Japanese students than Ukrainian understands the relation between environment issues and human lifestyle. The comparative analysis of the Japanese and Ukrainian achievements in TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) is performed. The dissociation between Ukrainian students` theoretical knowledge and the solution of practical problems is shown. The article analyzes the standards and guidelines relevant to the environmental education in Japan and Ukraine, filling content of elementary school subject related to environmental protection,

the development of environmental competence. The study points out that the percentage of topics related to environmental issues in Ukrainian school is unreasonably low. It is draw attention to the place and significance of Japanese elementary students' environmental experience and their practical activities.

Key words: *environmental education, environmental culture, students' environmental competence, ecologization of education, content of education, primary education, Japan, Ukraine.*

Постановка проблеми. Погіршення стану глобального навколишнього середовища вимагає серйозного ставлення до проблем екології, вирішення яких є запорукою виживання та процвітання людства. З метою захисту довкілля, яке ми маємо передати нашим нащадкам, потрібно будувати суспільство сталого розвитку. Тому особливої ваги набувають використання можливостей для формування обізнаності громадян про проблеми довкілля, участь у природоохоронній діяльності на добровільній основі та екологічна освіта для дітей.

Белградський Статут прийнятий на Міжнародній конференції в 1975 році (UNESCO-UNEP, 1975) визначив такі рамки екологічної освіти:

У Концепції екологічної освіти України (2001) екологічна освіта визнається важливим державним питанням. У документі зазначено:

«Екологічна освіта, як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури, як складової системи національного і громадського виховання всіх верств населення України, екологізацію навчальних дисциплін та програм підготовки, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту [2]. Таким чином, екологічна культура є метою і результатом екологічної освіти.

Метою статті є аналіз впливу змісту екологічної освіти на формування екологічної культури учнів початкової школи Японії та України.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вдосконалення системи екологічної освіти для вирішення глобальних та місцевих екологічних проблем є об'єктом дослідження вітчизняних та іноземних науковців. Теорія та практика формування ставлення школярів до природи висвітлювалась в працях Г. Білявського, В. Бродвія, Л. Немець, Н. Пустовіт, Г. Пустовіта та інших. Проблеми формування екологічної культури учнів досліджували С. Глазачев, В. Іванов, О. Король, С. Лебідь, І. Мазур, І. Павленко, О. Пруцакова,

Л. Шаповал та інші. Теорію і практику екологічної освіти в зарубіжних країнах, висвітлено в працях Н. Бідюк, І. Задорожної, Г. Марченко, Я. Полякова (Велика Британія), Д. Квасничкової (Чехія), О. Романової (Білорусь), І. Рудьковської (Німеччина), Д. Цихі (Польща) та інших. Японські дослідники М. Гото (M. Goto), Т. Ендо (T. Endo), К. Козава (K. Kozawa), О. Абе (O. Abe), М. Іноуе (M. Inoue), М. Кімата (M. Kimata) та інші працювали над формуванням національної системи екологічної освіти та вивченням зарубіжного досвіду здійснення екологічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Досягнення та результативність екологічної освіти в Японії визнано світовою громадськістю. Японське суспільство характеризується високим рівнем екологічної культури, ноосферного ставлення до природи, що є результатом екологізації освіти всіх верств населення в країні та традиційній повазі японців до всіх форм життя [3, с. 232].

У науковій літературі є різнопланові підходи до визначення поняття «екологічна культура», але спільним є те що екологічна культура особистості складається з взаємопов'язаних складових: системи екологічних знань, екологічних переконань, ціннісного ставлення до природи, екологічної діяльності.

Компоненти екологічної культури особистості визначають напрямки здійснення екологічної освіти учнів та дають можливість визначити критерії та показники екологічної культури учнів: рівень наукових знань про навколишній світ, ставлення до довкілля, екологічно доцільна поведінка в повсякденному житті [4].

Згідно Концепції екологічної освіти України, провідна і найважливіша роль в екологічній освіті належить загальноосвітньому навчальному закладу, оскільки не всі її випускники зможуть одержати вищу освіту [2].

Екологічна освіта в загальноосвітніх закладах України як і Японії здійснюється за багатопредметною моделлю, тобто нормативними документами обох країн визначено, що екологізація практично всіх навчальних предметів є ефективним засобом досягнення високих результатів екологічної освіти.

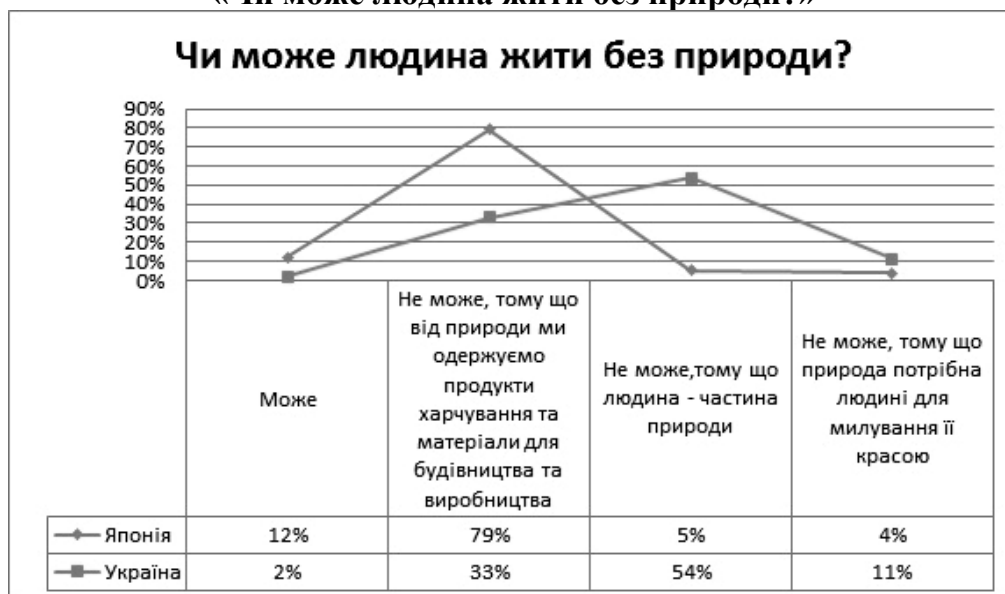
Нами проведено анкетування учнів початкових шкіл в Японії (198 учнів, Токіо) та в Україні (114 учнів, Хмельницький) щодо знань про навколишнє

середовище, необхідність та важливість збереження та захисту довкілля від забруднення.

Отримано наступні результати, які відображено в таблицях та діаграмах.

Таблиця 1

**Результати відповідей учнів 1-3 класів на запитання
«Чи може людина жити без природи?»**

Результати відповідей показали, що в японських учнів більш прагматичний підхід до розуміння місця природи в житті людини.

Таблиця 2

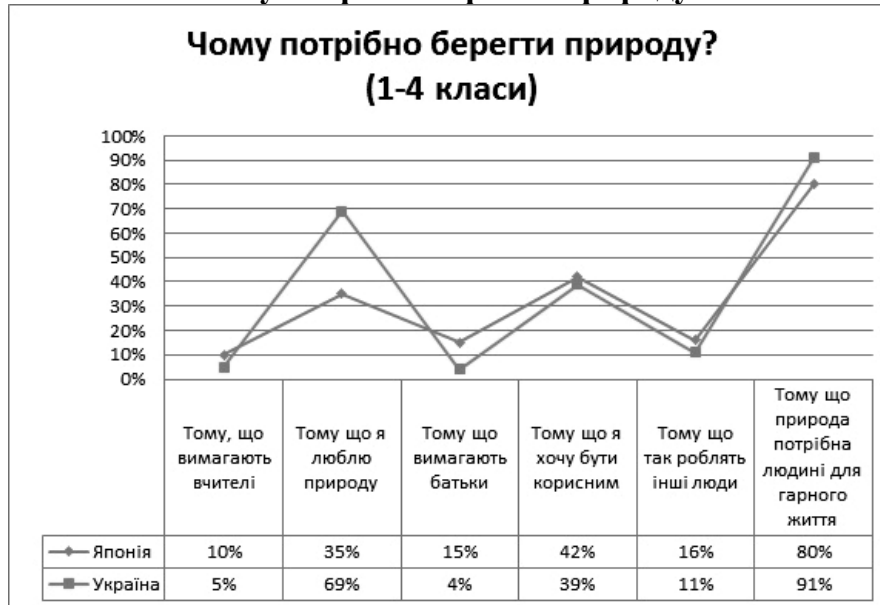
**Результати відповідей учнів 1-4 класів на запитання
«Що найбільше допомагає збереженню природи?»**

Усвідомлення важливості способу життя людини для збереження природи притаманне значно більшій кількості опитуваних японських школярів, ніж українських.

Таблиця 3

**Результати відповідей учнів 1-4 класів на запитання
«Чому потрібно берегти природу?»**

69% українських школярів і тільки 35% японських вважають, що природу потрібно берегти тому, що вони її люблять.

Таблиця 4

**Результати відповідей учнів 4 класів
«За що ти найбільше цінуєш природу?»**

Таблиця 5

**Результати відповідей учнів 1-4 класів на запитання
«Хто має займатись охороною навколишнього середовища?»**

Результати показали, що українські школярі знають, про необхідність захисту природи кожною людиною, а японські більше, ніж українські, покладаються в цій справі на уряд.

Таблиця 6

Результати відповідей учнів 4 класів на запитання про зв'язок людини з природою

Як бачимо, відчуття себе частиною природи притаманне 68% опитаних учнів в Україні та всього лиш 28% учнів в Японії.

Сучасні українські школярі озброєні знаннями про природу, мають непрагматичне ставлення до природи, схильні проявити себе в природоохоронній діяльності, але значно менша їх частина, в порівнянні з японськими школярами, усвідомлюють важливість способу життя людини для збереження природи. Діти знають про екологічні проблеми глобального характеру, їх наслідки, але не пов'язують виникнення проблем зі своїм побутом, не формується усвідомлення, що розв'язання екологічних проблем регіону, в якому живе дитина, залежить від кожної людини.

В одному з найбільш масштабних досліджень якості загальної середньої освіти, зокрема, предметів природничого циклу, в яких брали участь учні багатьох країн світу TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study), дослідження якості математичної та природничої освіти 2007 року, брали участь і українські учні 4-х і 8-х класів. Вони добре справилися із завданнями на перевірку знань та їх застосування у стандартних ситуаціях. Однак набагато гіршими є показники виконання завдань на застосування одержаних знань та вмінь до реальних ситуацій, характерних для повсякденного життя, тобто завдань із практичним змістом [5, с. 43].

Маємо можливість проаналізувати динаміку результатів тільки учнів 8 класів Японії та України, тому що в дослідженні 2011 року учні 4-х класів українських шкіл не брали участь [6, с. 60].

Динаміка результатів учнів 8 класів Японії та України

Як бачимо, відсоток результатів відповідей українських школярів з низьким рівнем та таких, що не досягли низького рівня зменшився в 2011 році, але залишився значний відрив від відповідних результатів японських школярів.

Для подолання розірваності між теоретичними знаннями школярів з вирішенням практичних задач потрібно формувати в учнів екологічну компетентність як складову їх екологічної культури [7, с. 86].

Формування екологічної компетентності – цілеспрямований процес засвоєння учнями теоретичних знань, практичних умінь, екологічних цінностей і соціально значимої навчальної екологічної діяльності та набуття на цій основі досвіду вирішення і попередження екологічних проблем [8, с. 8].

Як особистісна характеристика це здатність особистості приймати рішення і діяти в життєвих ситуаціях так, щоб наносити довкіллю якомога менше шкоди; відповідально вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку; здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті й природному оточенні, коли здобуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення і здійснювати діяльність, усвідомлюючи її наслідки для довкілля; уміння застосовувати екологічні знання й досвід у професійних й життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей й непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на основі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем та відповідальності за екологічні наслідки власної професійної та побутової діяльності [9, с. 8-10].

Формування екологічної компетентності школяра результативне за умови відповідності змісту екологічної освіти поставленій меті. Окрім наукових знань про взаємозв'язок людини, суспільства та природи, системи уявлень про закономірності природних явищ, знань про вплив людської діяльності на стан природного середовища, у змісті освіти належне місце мають займати практичний досвід діяльності, у тому числі й творчої, у природі, формування вмінь, навичок, звичок екологічно доцільної поведінки та діяльності в природі у відповідності до правових, моральних, етичних, санітарно-гігієнічних вимог, здорового способу життя [7, с. 91].

Розглянемо, як зміст освіти в початковій школі України спрямований на формування екологічної компетентності.

Екологічній проблематиці в українській школі належить 8% навчальних завдань та 6% часу [9]. Щодо початкової школи, екологічну тематику знаходимо у програмі предметів «Природознавство» (68 годин на рік)

та «Я у світі» (35 годин на рік). Вона складає відповідно 7% та 6% в змісті названих предметів, що в цілому складає 0,7% годин навчання.

Державні стандарти початкової освіти, прийняті в 2012 року не подають визначення «екологічна компетентність», а тільки «природознавчу компетентність – особистісне утворення, що характеризує здатність учня розв'язувати доступні соціально і особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні задачі, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин «людина – природа» [10, с. 5]. Стандарти визначають метою освітньої галузі «Природознавство» «формування природознавчої компетентності учня шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу, способів навчально-пізнавальної діяльності... та природоохоронної практики» для чого передбачається, зокрема «забезпечення єдності інтелектуального та емоційного сприйняття природи з практичною природоохоронною діяльністю, виховання соціально активної особистості, яка усвідомлює свою належність до різних елементів природного середовища, здатна мислити, бережно ставиться до природи, людей і самого себе» [10, с. 10].

В переліку тем, визначених Державним стандартом, не знаходимо таких, що пов'язані з екологічними проблемами рідного краю та України, не наголошено на значенні практичної роботи та навчанні серед природи.

В новій програмі Природознавства в 1-4 класах, прийнятій в 2016 році, до шляхів формування природознавчої компетентності школярів добавлено «формування ціннісного ставлення до природи та людини», наголошено на важливості для емоційно-естетичного сприйняття природи молодшими школярами «спостереження та власних досліджень». Зазначено також, що «творчі завдання, екологічні акції, дидактичні ігри, уроки, проведені у формі подорожі, усного журналу, репортажу з місця подій, святкування дня Землі, води, прильоту птахів тощо ... позитивно впливають на емоційну сферу дитини, сприяють розвитку її уяви, фантазії, мислення, концентрують увагу». Не наголошено на важливості формування екологічної культури молодших школярів.

В рекомендаціях Міністерства освіти, науки, спорту та технологій Японії зазначено, що головним завданням екологічної освіти в початковій школі є: 1) виховання багатой чутливості до довкілля; 2) надання важливого місця практичній діяльності та досвіду; 3) надання важливості близьким (знайомим) проблемам [11]. Також в рекомендаціях Міністерства освіти щодо підбору

навчального матеріалу зазначено, екологічна освіта починається з досвіду про середовище проживання. В Програмі початкової школи Японії здійснення екологічної освіти передбачено під час вивчення майже всіх предметів. Наприклад, в підручнику з суспільних наук для 3-го та 4-го класів є розділ, в якому діти досліджують, як правильно викидати сміття, сортувати його для найкращої переробки. Школярі знайомляться з проблемами довкілля та вчаться жити з турботою про навколишнє середовище. Посилено екологічний зміст суспільних наук (географія, історія, право), природних наук (природознавства, фізики, хімії), вивчення життя навколишнього середовища, домашньої економіки (декоративне мистецтво та домоводство), здоров'я та фізичного навчання. За навчальним планом з екологічної освіти, рекомендованим Відділом освіти Токійського Муніципалітету, 19% уроків вивчення життя довкілля в 1-2 класах та 20% уроків природознавства в 3-6 класах (відповідно 16%, 12%, 29%, 23%) пов'язані з вивченням екологічних проблем та шляхами їх вирішення. Найбільша увага приділяється проблемам сортування та утилізації сміття, проблемі глобального потепління та питанням збереження енергії.

З метою підвищення ефективності екологічної освіти, в навчальну діяльність активно включають спостереження, експеримент, дослідження, екскурсії та заходи з практичною діяльністю дитини серед природного середовища навколо неї. Під час польових досліджень безпосередньо вивчають природу регіону для формування відчуття цінності природи рідного регіону, інтересу до вивчення природи. Вчителі використовують будь-яку можливість для екскурсій та навчання в природі – в лісі, на узбережжі, наголошують на природну різноманітність, фіксують увагу не тільки на природні явища, але й на взаємозв'язок речей в природі. В усіх школах використовують такий вид діяльності як вирощування. Вважають, що вирощування рослин та тварин збагачує спілкування з природою.

В Японії створюють еко-школи, де діти на конкретних прикладах вивчають, як зменшити вплив на довкілля. З цією метою використовують сонячні батареї, вітряки на даху школи для отримання електроенергії, людини за довкілля екологічна освіта виходить за рамки придбання рециркуляцію дощової води тощо.

Висновки. Аналіз анкетування учнів початкових шкіл Японії та України показав, що діти мають знання про довкілля, про необхідність охорони

навколишнього середовища, більшість дітей усвідомлюють, що охорона природи – справа кожної людини. Аналіз Державних стандартів початкової освіти, Концепції екологічної освіти України показав, Навчальних програм 1-4 класів показав, що у змісті початкової освіти недостатньо тем, присвячених екологічним проблемам України та рідного краю, немає матеріалів, які показують дітям причетність та відповідальність кожного за дії в довкіллі.

Досвід роботи японських педагогів, показує, що для розуміння ролі і відповідальності людини за довкілля екологічна освіта виходить за рамки придбання теоретичних знань. Педагоги знаходять багато можливостей для спілкування дитини з природою, що стимулює інтерес до природи, закладає основи для творчості. Ефективність навчальної діяльності висока, тому що діти спочатку вивчають проблеми найближчого середовища, а потім екологічні проблеми глобального масштабу. Також з точки зору охорони навколишнього середовища важливо, що діти на практичному досвіді вивчають вплив на довкілля стадій виробництва, споживання та утилізації продуктів повсякденного вжитку, усвідомлюють необхідність скорочення відходів для досягнення суспільства з меншим впливом на довкілля.

Література

1. UNESCO-UNEP (1976). The Belgrade Charter: A global framework for environmental education. *Connect*, 1(1), p. 2. – Mode of access: <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001533/153391eb.pdf>
2. Про концепцію екологічної освіти в Україні// Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 7. – С. 3-23.
3. Мягченко, О. П. *Основи екології: підручник / О. П. Мягченко.* – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 312 с. 9 розділ Екологія і культура
4. Пустовіт Г.П. Основні компоненти знань школярів в галузі екологічної освіти / Г.П. Пустовіт // *Освіта Луганщини.* – 2003. – 1(18). – С. 65–72.
5. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Пед. думка, 2011.
6. Michael O. Martin, Ina V.S. Mullis, Pierre Foy, and Gabrielle M. Stanco (2012). TIMSS 2011 international results in science. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.

7. Стефанків О. М., Максимович О. М. Рационалізація природо-користування в АПК та формування екологічної свідомості населення: монографія / О.М. Стефанків О.М. Максимович. – Івано-Франківськ: Сімик, 2012. – 180 с.

8. Ермаков Д.С. Педагогическая концепція формування екологічної компетентності учащихся : автореф. дисс. на соискание науч. степени доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Ермаков Дмитрий Сергеевич. – К., 2009. – 39 с.

9. Формування екологічної компетентності школярів : наук.-метод. Посібник / [Н.А. Пустовіт, О.Л. Пруцакова, Л.Д. Руденко, О.О. Колонькова]. – К.: «Педагогічна думка», 2008. – 64с., С. 8,10.

10. Державні стандарти початкової освіти // Практика управління закладом освіти. – 2012. – С. 3–33.

11. Masahiro Takahashi and Osamu Abe Japanese Experiences and Trend on Environmental Education Environmental Education Project, Institute for Global Environmental Strategies (IGES) SANYOPRINT Co.,Ltd.,Yokohama,Japan. – 2002.

12. 学習指導要領における「環境教育」に関わる主な内容の比較 / Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, Japan. – Mode of access: http://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/kankyuu/index.htm